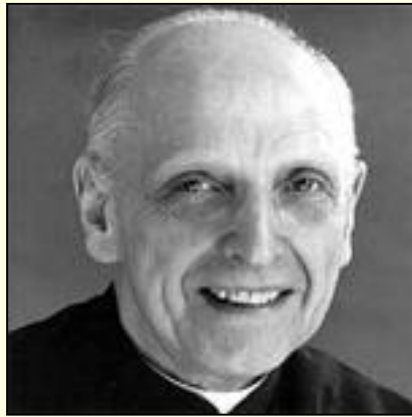

MENSEN VOOR ANDEREN

door Pedro Arrupe, S.J.
Algemeen Overste van de Sociëteit van Jezus
1973, Valencia, Spanje

Inleiding

De toespraak van pater Pedro Arrupe tot het 'Tiende Internationaal Congres van de Europese Oud-leerlingen van de Jezuïeten,' in Valencia, Spanje, 31 juli 1973, is in meerdere talen verschenen. Jezuïetenopvoeding, betoogt pater Arrupe, wil doelgericht mannen en vrouwen voortbrengen die niet louter voor zichzelf leven maar voor anderen instaan. Pater Arrupe ijkte hierbij de uitdrukking: 'mensen-voor-anderen'. Christus, als de 'man-voor-anderen', staat model en is de bron van ieders groei naar dit ideaal.

Deze uiteenzetting gaf terstond aanleiding tot controverse omdat pater Arrupe leek aan te sturen op sociale omwenteling of links extremisme in een Koude Oorlog context. In zijn woorden school op zijn minst een kritiek tegen een al te elitaire jezuïetenopvoeding en niet iedereen nam hem dat in dank af. Gewoonlijk heeft niemand moeite met opvoeding tot sociale rechtvaardigheid zolang het maar bij algemene beginselen blijft. Maar pater Arrupe raakte de toehoorders door erop te wijzen dat de strijd voor gerechtigheid drastische gevolgen meebrengt in iemands persoonlijke leven. Aanvaarden wat hij te zeggen had was accepteren om zichzelf te bekeren en de eigen omgeving te veranderen – zo iets is nooit vanzelfsprekend.

Deze toespraak werd meteen omschreven als 'radicaal'. Dat woord is terecht indien men de term begrijpt als een teruggaan naar de wortels van recht en onrecht, naar de bron van bevrijding en verlossing. De toespraak van pater Arrupe staat in die zin wel-

licht op dezelfde lijn als de grote kerkelijke uitspraken van en na het Tweede Vaticaans Concilie die sociale leerstellingen behandelden.

De woorden van pater Arrupe waren bestemd voor oud-leerlingen, maar houden tevens een hoopvolle oproep in en een pleidooi voor een welbepaalde houding en aanpak, die gericht is tot allen die willen meewerken aan een meer rechtvaardige wereld.

MENSEN VOOR ANDEREN

door Pedro Arrupe, S.J.
Algemeen Overste van de Sociëteit van Jezus
1973, Valencia, Spanje

Heropvoeden tot rechtvaardigheid

Opvoeden tot rechtvaardigheid is een van de grootse bekommernissen van de Kerk geworden. Waarom? Omdat de Kerk zich bewust werd dat meedoen aan de bevordering van de rechtvaardigheid en aan de bevrijding van onderdrukten een essentieel onderdeel is van de zending die de Heer haar heeft toevertrouwd.¹

Gedreven door dit inzicht is de Kerk nu geëngageerd in een massieve inspanning om haarzelf, haar kinderen en alle mannen en vrouwen op te voeden – of beter herop te voeden – zodat we allen “ten volle mogen leven... volgens de evangelische principes van de persoonlijke en sociale moraal die gestalte moeten krijgen in een levend Christelijk getuigenis.”²

Mensen-voor-anderen

In de opvoeding van vandaag moet onze opperste doelstelling zijn: de vorming van mensen-voor-anderen; mannen en vrouwen die niet voor zichzelf leven maar voor God en Zijn Christus – voor de God-mens die leefde en stierf voor allen in de wereld; mannen en vrouwen die zich zelfs geen liefde tot God kunnen voorstellen, die niet tevens de liefde tot de laatste van hun medemensen zou omvatten; mannen en vrouwen die volledig overtuigd zijn dat een liefde van God die niet uitmondt in rechtvaardigheid voor anderen een farce is.

Wat zullen we dan gaan doen?

Dit soort opvoeding gaat regelrecht in tegen de huidige onderwijstrend wereldwijd. Wij, jezuïeten, hebben ons altijd sterk ingezet in het onderwijs. Nog altijd. Wat zullen we dan gaan doen? Met de stroom meedrijven of er juist tegen ingaan? Ik kan me geen gepaster thema indenken voor een gesprek tussen de Algemeen Overste van de Jezuïeten en de oud-leerlingen van jezuïetenscholen.

Laat me eerst deze vraag stellen: Hebben wij, jezuïeten, u opgevoed tot rechtvaardigheid? U en ik weten wat veel van uw jezuïetenleraren op die vraag zullen op antwoorden. Zij zullen oprecht en nederig bekennen: Neen, dat hebben we niet gedaan. Als de termen “rechtvaardigheid” en “opvoeden tot rechtvaardigheid” die volle betekenis dragen die de Kerk er vandaag aan geeft, dan neen, wij hebben u niet tot rechtvaardigheid opgevoed.

Herstel dat gemis in ons

Bovendien, ik denk dat u met deze zelfevaluatie akkoord gaat, en dat u met dezelfde oprechtheid en nederigheid zult erkennen dat u niet getraind zijt voor het soort actie

voor rechtvaardigheid dat de Kerk nu van ons vraagt. Wat betekent dat? Dit betekent dat er werk aan de winkel is. We moeten elkaar helpen dit gemis in ons te herstellen. Bovenal, moeten we zien dat in de toekomst de opvoeding in jezuïetenscholen opgewassen is tegen de vereisten van meer rechtvaardigheid in de wereld.

Het is te doen

Het zal niet gemakkelijk zijn, maar het is te doen. We kunnen het doen omdat er, ondanks onze historische beperkingen en fouten, ‘iets’ is dat de kern van de Ignatiaanse geest uitmaakt en ons toerust om onszelf voortdurend te vernieuwen en ons dus telkens aan te passen als nieuwe situaties opduiken.

Wat is dat ‘iets’? Het is de mentaliteit om voortdurend de wil van God te zoeken. Het is die gevoeligheid voor de Geest, die ons toelaat om te herkennen waar en in welke richting Christus ons roept in allerlei tijden, en ons klaar maakt om die oproep te beantwoorden.

Overeenstemmend met Gods wil

Ik beroem me hier niet op een soort superieur inzicht of intelligentie. Het is enkel ons erfgoed uit de Geestelijke Oefeningen. Deze Oefeningen zijn immers in wezen een methode, die ons toelaat concrete beslissingen te nemen in overeenstemming met Gods wil. Het is geen methode die ons zou opsluiten in één welbepaalde optie, maar wel een aanpak die in elke mogelijke situatie een heel gamma ontvouwt van doenbare keuzes; een brede visie die talloze mogelijkheden omspant; zodat het tenslotte God zelf is die met Zijn grootse originaliteit voor ons het pad uitstippelt.

Deze ‘onverschilligheid’³ of innerlijke vrijheid, kluistert ons aan niets anders dan aan de wil van God. Zij geeft aan de jezuïeten en aan alle mannen en vrouwen die het privilege hebben in het onderwijs te staan, dat veelzijdige potentieel, die bereidheid voor gelijk wat, voor elke mogelijke dienst die de ‘tekenen van de tijd’ van hen kunnen vragen.

Bereid te veranderen

Het jezuïetenonderwijs van het verleden had zo zijn beperkingen. Het was beïnvloed door plaats en tijd. Zoals elke menselijke onderneming zal dat altijd wel zo blijven. Maar het is geen complete mislukking geweest indien we u tenminste die geest van openheid hebben meegegeven, die bereidheid om zich – in Bijbelse termen – te ‘bekeeren’. Dit is onze hoop: dat we u hebben opgevoed om te luisteren naar de levende God; om het Evangelie te lezen en er steeds opnieuw licht in te ontdekken; om met de Kerk mee te denken, waar Gods Woord, altijd oud en nieuw tegelijk, klinkt met die specifieke noot en dát timbre waar elk tijdperk precies behoefte aan heeft. Daar draait het om; hierin ligt ons vertrouwen in de toekomst.

Vandaag richt ik me niet tot u gelijk een vader tot zijn kinderen. Maar wel als een gezelschap, als een oud-leerling die met zijn klasgenoten spreekt. Laat ons samen, zittend op dezelfde schoolbanken, luisteren naar de Heer, de leraar van alle mensen.

WELKE SOORT RECHTVAARDIGHEID, WELK SOORT MENS?

We moeten hier twee dingen onderzoeken. In een eerste overweging moeten we het idee van de rechtvaardigheid uitdiepen en uitklaren in het licht van het evangelie en van de huidige tijdsomstandigheden. Vervolgens dienen we te bepalen wat soort mens we willen vormen, welk type van persoon men moet worden, en waartoe de volgende generaties aangemoedigd moeten worden zich te ontwikkelen, zodat wij en zij ten dienste kunnen staan van dit evangelisch ideaal van gerechtigheid.

We beginnen die eerste reflectie met de Bisschoppensynode van 1971, en een citaat uit de aanhef van hun verklaring *“Rechtvaardigheid in de Wereld”*:

“Verzameld uit de ganse wereld, in gemeenschap met allen die geloven in Christus en met de ganse mensenfamilie, terwijl we onze harten openen voor de Geest die de hele schepping vernieuwt, hebben we de missie van het Volk Gods om de rechtvaardigheid in de wereld te bevorderen samen onderzocht.

We hebben de ‘tekenen des tijds’ nauwkeurig bekeken in een poging om de zin van recente historische ontwikkelingen te ontdekken... we hebben naar het Woord Gods geluisterd opdat we mogen bekeerd worden om het goddelijk plan voor de redding van de wereld uit te voeren...

We hebben... ernstige onrechtvaardigheden bespeurd, die rond de wereld van mannen en vrouwen een net spannen van overheersing, onderdrukking en misbruik, die de vrijheid verstikken en het grootste deel van de mensheid niet toelaten deel te nemen aan de opbouw van een rechtvaardiger en meer vriendschappelijk bestaan.

Tezelfdertijd hebben we een beweging gemerkt die de wereld van binnenuit ten diepste beroert. Sommige ontwikkelingen vormen een bijdrage aan de bevordering van de rechtvaardigheid. Zowel in sociale verenigingen als onder de volkeren is er een nieuw bewustzijn ontstaan dat tot hun bevrijding voert en leidt tot het opnemen van verantwoordelijkheid voor hun eigen levenslot.”

De oproep van de Kerk

Merk wel dat deze woorden niet louter een herhaling zijn van de traditionele kerkelijke leerstellingen. Ze zijn geen verfijning van de doctrine op het vlak van abstracte theorie. Ze zijn een echo van een dringend appel van de levende God, die de Kerk en alle mensen van goede wil vraagt om een welbepaalde houding aan te nemen en een bepaald soort actie te ondernemen om zo effectief het mensdom ter hulp te komen dat verdukt is en in doodstrijd verkeert.

Deze interpretatie van de tekenen des tijds begon niet tijdens de Bisschoppensynode. Het begon tijdens het Tweede Vaticaans Concilie; *Populorum Progressio* leverde een krachtige toepassing op het vlak van het probleem van de rechtvaardigheid; vervolgens verspreidde die kerngedachte zich naar de rest van de wereld, de Latijns Amerikaanse bisschoppen namen haar op tijdens hun vergadering in Medellín in 1968, de Afrikaanse bisschoppen in 1969 in Kampala, en de Aziatische bisschoppen in Manilla

in 1970. In 1971, bracht paus Paulus VI al die stemmen bijeen in één grote oproep tot actie in *Octogesima Adveniens*.

Actie voor gerechtigheid

De Bisschoppensynode ging nog een stap verder en drukte het heel precies uit: “Actie ten voordele van rechtvaardigheid en deelname aan het omvormen van de wereld lijken ons ten volle een constitutieve dimensie te zijn van evangelisatie, of, met andere woorden, van de zending van de Kerk om het menselijk ras te verlossen en te bevrijden van elke verdrukkende situatie.” We kunnen de actie voor de gerechtigheid dus niet losmaken van de verkondiging van het Woord Gods.

Meningsverschillen over wat te doen

Dit is inderdaad klare taal. Hoewel, het nam niet alle twijfels weg, maar riep vragen op en zelfs spanningen binnen de Kerk. Het zou naïef zijn dit te ontkennen. Er rezen contradicties, of op zijn minst dichotomieën, in verband met de praktische uitvoering van deze oproep tot actie, en onze taak is nu om, waar we kunnen, te proberen deze tegenspraak te overbruggen. Dit zou trouwens helemaal in de geest zijn van het komende Heilig Jaar (1975): de geest van verzoening.

Laten we, om te beginnen, duidelijk stellen dat deze tweespalt slechts accentverschuivingen betreft en zeker geen tegenspraak is van ideeën. Waarop moeten we in die oproep tot rechtvaardigheid en bevrijding de klemtoon gaan leggen (via onze houding, gedrag en levensstijl)? Is het:

1. op rechtvaardigheid onder mensen, of op rechtvaardigheid voor God?
2. op liefde tot God, of op naastenliefde?
3. op christelijke liefdadigheid, of op menselijke gerechtigheid?
4. op persoonlijke bekering, of op sociale ommekeer?
5. op bevrijding in dit leven, of op verlossing in het hiernamaals?
6. op ontwikkeling door het inplanten van Christelijke waarden, of op vooruitgang door het toepassen van wetenschappelijke technieken en sociale ideologieën?

Rechtvaardigheid en de Kerk

1. Het is vrij duidelijk dat de zending van de Kerk niet exclusief draait rond de promotie van rechtvaardigheid op deze planeet. Wel leert de Synode ons dat die promotie van rechtvaardigheid een *constitutief element* is van die zending. Herinner u in het Oude Testament: dat het Eerste Verbond, het pakt tussen Jahweh en Zijn uitverkoren volk, fundamenteel gericht was op het beoefenen van gerechtigheid, in zulke mate dat de schending van een mensenrecht tevens contractbreuk betekende met God. Sla het Nieuw Testament open en zie hoe Jezus de opdracht ontvangt van de Vader om het goede nieuws aan de armen te brengen, bevrijding aan de verdrukten, en recht te laten zegevieren. “Zalig de armen” – waarom? Omdat het Rijk Gods reeds onder ons is; de bevrijder is op komst.

Naastenliefde

2. Ons werd voorgeschreven God te beminnen en de naaste te beminnen. Maar let op wat Jezus zegt: het eerste gebod is gelijk aan het eerste; in het compendium van de Wet smelten zij samen. En in het visioen van het Laatste Oordeel, wat zegt de rechter? “Wat je gedaan hebt in aan een van de minsten van mijn broeders, dat heb je ook voor mij gedaan.”⁴

Zoals pater Alfaro het zei:

”Opgenomen worden in het Koninkrijk of uitgewezen worden hangt volgens Jezus af van onze houding tegenover de armen en verdrukten; tegenover hen die in Jesaja 58 opgesomd staan als slachtoffers van menselijk onrecht en voor wie God recht zal laten geschieden. Frappant nieuw is dat Jezus deze verachten en gemarginaliseerden ‘broeders’ noemt. Hij identificeert zich met de armen en machtelozen, met al wie honger lijdt en in ellende leeft. Elke mens in die toestand is Christus’ broer en zus; dat is de reden waarom al wat voor hen gedaan wordt ook voor Christus wordt gedaan. Wie effectief Jezus’ broers en zussen ter hulp komt behoort tot het Rijk der Hemelen; wie hen in hun ellende achterlaat sluit zich van dit Koninkrijk uit.”⁵

Liefde en gerechtigheid ontmoeten elkaar

3. Zoals, in christelijke opzicht, de liefde tot God samensmelt met de naastenliefde tot het punt waarop ze niet meer van mekaar te scheiden zijn, zo ook ontmoeten gerechtigheid en liefde mekaar en zijn in de praktijk identiek. Hoe kan je iemand beminnen en hem of haar onrecht aandoen? Neem gerechtigheid weg van de liefde en je doet de liefde teniet. Je beoefent de liefde niet als de geliefde niet gezien wordt als een persoon wiens waardigheid dient gerespecteerd te worden, met al wat dat omvat. Zelfs als je de Romeinse notie van recht hanteert en elk geeft wat hem of haar toekomt, dan nog moeten christenen zeggen dat we iedereen liefde schuldig zijn, vijanden niet uitgezonderd. Net zoals we nooit zeker zijn dat we God beminnen tenzij we de anderen liefhebben, zo zijn we er nooit zeker van liefde te bezitten tenzij we ons inschakelen in werken voor gerechtigheid. En ik bedoel niet werken van rechtvaardigheid in de individualistische betekenis. Ik heb drie dingen op het oog:

Werken van rechtvaardigheid

Eerst, een fundamentele houding van respect voor alle mensen hetgeen ons verbiedt om hen ooit te gebruiken als instrument voor eigen profijt.

Ten tweede, een vast voornemen om nooit te profiteren van, of onszelf te laten omkopen door, machtsposities en privileges. Daar zelfs passief aan meedoen staat gelijk met actieve verdrukking. Zich te laten bedwelmen door het comfort van privileges is bijdragen tot onrecht als stille begunstigen van de vruchten van onrecht.

Ten derde, een houding van niet juist onrecht weigeren, maar er tegen ten strijde trekken; een beslissing om met anderen te werken aan de ontmanteling van onrechtvaardige structuren zodat de zwakken, onderdrukten, en gemarginaliseerden van deze wereld mogen bevrijd worden.

Persoonlijke neiging tot kwaad

4. Zonde is niet enkel een daad, een persoonlijke daad, die ons individueel schuldig maakt. Meer dan dat, de zonde woekert in wat we onze ‘periferie’ zouden kunnen noemen, namelijk: in onze routinehandelingen, gewoontes, spontane reacties, criteria, denkpatronen, verbeelding en wil. Niet wij alleen geven gestalte aan onze ‘periferie’. Iedereen, die ons in onze vorming hielp en deel uitmaakt van onze eigen wereld, heeft ons beïnvloed.

We hebben dus een ingeboren neiging tot het kwaad. In theologische taal is dit de ‘*concupiscentie*’ (begeerlijkheid), hetgeen concreet gezien een combinatie is van de zonde van Adam en alle zonden ter wereld – de onze inclusief.

Wanneer we bekeerd zijn, wanneer God in ons het wonder van de rechtvaardiging bewerkt, dan wenden we ons in het diepst van onszelf naar God toe en naar onze broeders en zusters. Het resultaat is dat de zonde, in de strikte zin van het woord, wordt weggewassen. Hoewel, de gevolgen van de zonde blijven onze ‘periferie’ domineren, en dat heel vaak zonder dat wij er ons rekenschap van geven.

Nu, Christus kwam niet alleen om ons vrij te maken van zonde en de kern van onze persoon met genade te vullen. Hij kwam ook om ons ganse zelf voor God te winnen – en daar hoort ook datgene bij wat ik onze ‘periferie’ noemde. Christus kwam niet alleen om onze zonden uit te wissen, maar ook hun effect, zelfs in dit leven; niet alleen om ons Zijn genade te geven, maar om ons ook de kracht van Zijn genade mee te delen.

Van het persoonlijke naar de sociale structuren

Laten we nu eens de zin van dit alles bekijken, in verband met de verhouding tussen persoonlijke bekering en structurele verandering. Indien ‘persoonlijke bekering’ alleen verstaan wordt in de enge zin van een rechtvaardiging die zich enkel afspeelt in de kern van ons individueel wezen, dan geeft dat niet correct weer wat er werkelijk gebeurt. Rechtvaardiging is eerder de wortel, de aanzet van een ruimere vernieuwing en van een ommekeer aan de ‘periferie’ van ons bestaan – niet alleen individueel maar ook sociaal. Wanneer we hiermee akkoord gaan, dan vallen verdere conclusies ons in de schoot. Immers, de structuren van deze wereld – onze gewoonten; onze sociale, economische en politieke systemen; onze handelsrelaties; kortweg: de instituties die we voor onszelf hebben gecreëerd – voor zover daarin onrecht ingebouwd zit, zijn de concrete maaksels die aan zonde gestalte geven. Die zijn de uitkomst van onze zonden uit het verleden, en zijn tegelijk een onophoudelijke impuls en aansporing tot verdere zonde.

Sint-Jan en de ‘wereld’

Er is een Bijbels concept voor deze realiteit. Het is wat Sint-Jan, in negatieve zin, de ‘wereld’ noemt. De ‘wereld’ is op sociaal vlak wat ‘concupiscentie’ is op het persoonlijke. De klassieke definitie van het woord concupiscentie is: ‘het komt voort uit de zonde en voert er naar toe.’

Bijgevolg moet de ‘wereld’, verstaan in dezelfde lijn als concupiscentie, het voorwerp worden van onze inspanning tot uitzuivering. Onze nieuwe visie op rechtvaardigheid moet een nieuwe soort spiritualiteit of ascetisme doen ontstaan; of eerder nog, een verbreding van de traditionele spiritualiteit en asce-

tisme dat naast het persoonlijke ook het sociale insluit. Kortweg, individuele innerlijke bekering is niet genoeg. Gods genade roept ons niet alleen op om ons hele zelf voor God terug te winnen, maar om de ganse wereld voor God te winnen. We kunnen persoonlijke bekering niet afscheiden van structurele sociale verandering.

Een eindeloze strijd

5. Daaruit volgt dat deze uitzuivering, dit sociaal ascetisme, die wereldse bevrijding zó centraal is in onze Christelijke levenshouding, dat wie zichzelf afzijdig houdt van de strijd voor rechtvaardigheid in feite de naastenliefde weigert en zo ook de liefde tot God. De strijd voor gerechtigheid is eindeloos. Onze inzet zal nooit succesvol zijn in dit leven. Dat betekent niet dat het de moeite niet waard zou zijn.

God wil zulke partiële successen. Zij zijn de eerste vruchten van de verlossing die Jezus tot stand bracht. Het zijn de tekens van het Koninkrijk dat nog komen moet, de zichtbare aanwijzingen van haar mysterieuze verbreiding. Uiteraard impliceert partieel succes partiële mislukking; pijnlijke mislukkingen; de nederlaag van veel mensen, velen onder ons, die in de strijd tegen de ‘wereld’ worden verslaan en ten onder gaan. De ‘wereld’ zal het niet zomaar pikken, zoals we zeggen. Zij zal ieder, die niet tot de ‘wereld’ behoort en ertegen ingaat, vervolgen en trachten te elimineren.

Maar deze nederlaag is enkel schijn. Het zijn precies zij die vervolging lijden in naam van de gerechtigheid die zalig zijn. Het zijn juist de gekruisigden die ‘al weldoende’ de wereld rondgaan en ‘iedereen genezen’.⁶

Techniek is noodzakelijk...

6. In algemene bewoordingen bekendmaken dat er onrecht bestaat in de wereld is niet genoeg – iedereen weet dat zonder erop gewezen te worden: akkoord. Naast verklaringen met alomvattende principes is het ook nodig dat we de wereldkaart bekijken en er de kritieke plaatsen op aanstippen – geografisch, sociologisch, cultureel – waar zonde en onrecht hun weg vinden: ook akkoord. Om dat te doen hebben we onderzoekstechnieken nodig en actiemethodes zodat onrecht effectief kan ontmanteld en van haar voetstuk gehaald worden: absoluut akkoord.

Welke rol kunnen de opvoeding in christelijke waarden en in de christelijke moraal dan nog spelen? Dit: we mogen niet vergeten dat technologieën en ideologieën, hoe noodzakelijk die ook zijn, in werkelijkheid voortgekomen zijn uit een menging van goed en kwaad. Ook daarin zit onrecht vervlochten.

...maar onvoldoende

Bekijk het zo: het zijn slechts middelen, gebrekkige instrumenten. En het is het christelijk ethos, de christelijke visie, die deze werktuigen oordeelkundig moet hanteren, en hen moet relativëren in plaats van te verabsoluteren. Relativëren, wil zeggen hen op hun plaats zetten, terwijl we er ons tegelijk goed van bewust zijn dat we zonder hen geen nieuwe wereld kunnen bouwen.

Mannen en vrouwen vormen

Laat we tegen deze achtergrond nu onze tweede bedenking aanvatten. Die betreft de vorming tot het soort mannen en vrouwen die competent genoeg zijn om zulke antitheses te verzoenen en om zo de zaak van rechtvaardigheid vooruit te helpen; voortgezette vorming voor ons, de ‘oldtimers,’ basisopvoeding voor de jeugd die hopelijk de strijd zullen overnemen wanneer wij niet meer kunnen.

Over de voortgezette vorming, laat me nog dit zeggen: onze oudleerlingenverenigingen zijn geroepen om hét kanaal bij uitstek te zijn om die op touw te zetten. Beschouw het als *úw taak* om er, met de medewerking van de jezuïeten in het onderwijsapostolaat, concrete plannen en programma’s voor uit te werken.

Opvoeding en bekering

En laten we voortgezette vorming niet te beperkt verstaan. Geen loutere update van technische kennis of beroepskennis, of ook zelfs niet heropleiding, die in een snelveranderende wereld onmisbaar blijkt te zijn.

Veeleer datgene wat het meest specifiek is aan de christelijke opvoeding: een oproep tot bekering. Vandaag betekent dat een bekering die ons klaarmaakt om te getuigen van gerechtigheid, berustend op het inzicht dat God ons nu geeft doorheen de tekenen van onze tijd.

HET SOORT MENSEN DIE DE KERK VANDAAG NODIG HEEFT

‘Mensen-voor-anderen’

Wat soort mens heeft de Kerk en de wereld vandaag nodig? Iemand die een ‘mens-voor-anderen’ is. Dat is mijn antwoord in snelschrift. Een mens-voor-anderen. Maar staat dat niet in tegenspraak met de menselijke natuur? Is ieder van ons niet een ‘wezen-voor-zichzelf’? Begiftigd als we zijn met intelligentie die macht geeft, zijn we niet verplicht om de wereld te controleren, en om onszelf tot haar centrum te maken? Is dat onze roeping niet, en onze geschiedenis?

Jawel; bedeed met een geweten, intelligentie en macht is elk van ons inderdaad *een* centrum. Maar dan wel een centrum geroepen om uit onszelf te treden, om onszelf weg te schenken voor anderen – liefde, die onze definitieve en alomvattende dimensie is, die zin geeft aan alle onze andere dimensies. Alleen de persoon die liefheeft realiseert zichzelf ten volle. En wel zodanig dat iemand, die zichzelf van anderen afsluit, niet meer maar juist *mínder* persoon wordt.

Zij die slechts leven voor hun eigenbelang dragen niet alleen niets bij tot anderen. Die doen iets veel erger. Zij neigen ertoe om, exclusief, meer en meer kennis op te stapelen, meer en meer macht, meer en meer overvloed; en op die manier ontzeggen ze onvermijdelijk hen, die zwakker zijn dan zijzelf, hun gerechte deel aan Godegegeven middelen voor menselijke ontwikkeling.

Laat de wereld ten dienste staan van anderen

Wat betekent de wereld menselijker te maken anders dan de mensheid ten dienste te staan? De zelfzuchtige maakt niet alleen de materiële schepping minder menselijk, hij of zij ontmenselijkt de anderen. Door hen te domineren, hen uit te buiten, of door de vrucht van hun arbeid af te nemen, verlaagt die mensen tot objecten.

De tragedie van deze manier van doen is dat egoïsten ook zichzelf ontmenselijken. Ze geven zichzelf over aan alle gegeerde bezittingen; ze worden tot slaven – niet langer personen die zichzelf in de hand hebben maar onpersonen, dingen, voortgedreven door blinde verlangens en voorwerpen.

Maar terwijl we ons zo ontmenselijken en depersonaliseren, gaat er toch ook iets in ons roeren. We voelen ons gefrustreerd. In het putje van ons hart weten we dat wat wij hebben niets is vergeleken met wat wij zijn, wat we kunnen zijn, en zouden willen zijn. Wij willen graag onszelf zijn. Maar we durven de vicieuze cirkel niet doorbreken. Wij beelden ons in dat we onze frustraties kunnen overwinnen door nog méér na te jagen, méér te hebben dan anderen, steeds meer en meer. Zo misvormen we ons leven tot een zinloze concurrentiestrijd.

Ontmenselijking

De neerwaarts krullende spiraal van ambitie, competitie, en zelfvernietiging graaft onophoudelijk voort met als resultaat dat we steeds vaster gekluisterd zijn aan een toenemende, en toenemend frustrerende, ontmenselijking.

Ontmenselijking van onszelf en ontmenselijking van anderen. Als we egoïsme tot levensstijl maken, worden we uitbuiters, hen en onszelf ondertussen ontmenselijkend, en het hele proces verhardend tot een maatschappijstructuur die we terecht ‘geobjectiverde zonde’ kunnen noemen. Want dat alles coaguleert tot ideeën, instituties, onpersoonlijke en ontmenselijkte organisaties, die niet langer onmiddellijk in toom te houden zijn; een tirannieke kracht van vernietiging en zelfdestructie.

Vicieuze cirkel

Hoe aan die vicieuze cirkel ontsnappen? Klaar, het hele proces is geworteld in egoïsme – in de ontkenning van de liefde. Maar het wagen om in liefde en recht te leven in een wereldklimaat van egoïsme en onrecht, waar egoïsme en onrecht helemaal ingebed zitten in de maatschappelijke structuren – is dat geen zelfmoord, of op zijn minst een vruchteloze onderneming?

Het goede in een slechte wereld

En toch, het raakt de diepste kern van de christelijke boodschap; het is heel en al Christus’ oproep. Sint-Paulus zegt het in één zinnetje: ‘laat uzelf niet door het kwaad overweldigen, maar eerder, overwin het kwaad door het goede.’⁷ Deze doctrine, die gelijk staat met Christus’ leer over liefde voor de vijand, is de toetssteen van het christendom. We willen allemaal goed zijn voor anderen, en de meesten van ons willen wel zo een beetje goed zijn in een gave wereld. Wat moeilijk is, is goed te zijn in een slechte wereld waar de zelfzucht van anderen en het ingebouwde institutioneel egoïsme ons rechtstreeks aanvallen en ons met vernietiging bedreigen.

In dergelijke omstandigheden zou de enig mogelijke reactie, zagezegd, zijn: kwaad met kwaad te beantwoorden, egoïsme met egoïsme, haat met haat; kortweg, de vijand te verslaan met eigen wapens. Maar is het dan niet precies zo dat op die manier het kwaad ons ten gronde overwint? Het beschadigt niet alleen de buitenkant, ook ons eigenste hart wordt geperverteerd. Wij laten dan toe dat we, in de woorden van Sint-Paulus, door het kwaad worden overwonnen.

Liefde: de drijvende kracht

Nee; het kwaad overwint men enkel door het goede, haat door liefde, zelfzucht door vrijgevigheid. Het is op die manier dat we recht zaaien in onze wereld. Om gerecht te zijn is het niet voldoende onrecht te vermijden. We moeten verder durven gaan en weigeren het spelletje mee te spelen, weigeren liefde in te ruilen tegen eigenbelang als enige drijfkracht van de samenleving.

Allemaal goed en wel, maar zweeft dat niet een beetje te hoog in de lucht? Goed, laten we daarom enkele concrete gevallen bekijken. Hoe dalen we af van algemene beginselen van rechtvaardigheid naar het niveau van de realiteit, de dagelijkse werkelijkheid? Ik denk, door in onszelf drie houdingen aan te kweken:

Leef eenvoudig

Eerst, een vast voornemen om eenvoudiger te gaan leven – persoonlijk, als familie, als groep – en zodoende het voortwoekeren van die spiraal van luxueus leven en sociale competitie te stoppen, of op zijn minst te vertragen. We willen mensen tegenkomen die zichzelf resoluut tegen de consumptiemaat-

schappij keren. Mannen en vrouwen die, in plaats van zich verplicht voelen alles te verwerven wat hun vrienden hebben, veel van de luxe opgeven die in zekere kringen onontbeerlijk wordt geacht, maar die de meerderheid van de mensheid moet ontberen. En als dit een meerwaarde aan inkomsten produceert, wel goed; deel dat dan met mensen voor wie basisvoorzieningen onbereikbare luxeartikelen zijn.

Geen onrechtvaardige winst

Ten tweede, een vast voornemen om niet de minste munt te slaan uit aanwijsbaar onrechtvaardige bronnen. Dat niet alleen, maar, iets verdergaand, om ons aandeel af te bouwen in de winsten van een economisch en sociaal systeem waar de opbrengst van de productie naar de rijkste gaat, terwijl de productiekosten de armsten worden aangerekend. We willen mensen die hun krachten niet bundelen om voorrechtsposities te verstevigen maar, waar mogelijk, hun privileges af te staan aan de onderbevoorrechten. Alstublieft, concludeer nu niet te vlug dat het hier niet over jou gaat – dat je niet tot die bevoorrechte groep in uw land behoort. Het raakt elkeen in een bepaalde sociale positie, zelfs al is het maar in een aantal aspecten, en zelfs als wij zelf het slachtoffer van onrechtvaardige discriminatie zijn door de hand van hen die er beter voor staan dan wijzelf. Hierbij moet ons basis referentiepunt altijd de échte armen zijn, de échte uitgestotenen, zowel in eigen land als in de Derde Wereld.

Wijzig onrechtvaardige structuren

Het derde en moeilijkste: een vast voornemen om in de maatschappij agenten van verandering te zijn; niet enkel onrechtvaardige structuren en regelingen tegenwerken maar ze actief helpen ombuigen.

Wanneer we beginnen ons inkomen te reduceren voor zover dat is gegenereerd door deelname aan onrechtvaardige structuren, zullen we er vlug achter komen dat we hier voor een onmogelijke opgave staan, tenzij structuren worden omwenteld.

Machtsposities

Daarom, gewoon onze machtsposities opgeven zou een te simpele manier van doen zijn. In bepaalde omstandigheden is dat inderdaad wat ons te doen staat; maar gewoonlijk laat men maar betijen totdat het hele sociale apparaat wordt geëxploiteerd door egotistische mensen. Hier beginnen we aan te voelen hoe moeilijk de strijd voor gerechtigheid is; hoe noodzakelijk het is om zich te laten bijstaan door technische en ideologische middelen. Hier is een goede zaak waarvoor samenwerking onder oud-leerlingen niet alleen nuttig maar ook noodzakelijk is.

Laten we vooral niet vergeten om oud-leerlingen, die tot de werkende klasse behoren, in onze raden te betrekken. Want tenslotte zijn het op de eerste plaats de verdrukten die verandering moeten bewerken. De rol van de geprivilegieerden is hen bij te staan; om met druk van bovenuit de druk van onderuit te versterken tegen structuren die moeten veranderen.

Christus de man voor anderen

Mensen-voor-andere: de opperste doelstelling van de jezùietenopvoeding. Basisonderwijs, hoger onderwijs en voortgezette vorming moeten dat soort mannen en vrouwen kunnen voortbrengen. Als men uit onze paar overwegingen hier één kernpunt wil overhouden, dan is het wel het voortzetten in de moderne wereld van de humanistische traditie zoals die voortvloeit uit de Geestelijke Oefeningen van Sint-Ignatius. Enkel door een mens-voor-andere te zijn wordt men ten volle ‘menselijk’, niet in de louter fysieke betekenis, maar in de zin van de ‘geestelijke’ persoon die Sint-Paulus voor ogen stond. Iemand die vervuld is van de Geest, en we weten wiens Geest dat is: de Geest van de Christus, die zijn leven gaf voor de verlossing van de wereld; de God die door mens te worden vooral een mens-voor-andere werd.

¹ Bisschoppensynode 1971, “Rechtvaardigheid in de wereld” nrs. 6, 37.

² Ibid. n. 10.

³ Met zijn sleutelbegrip ‘onverschilligheid’ (een ietwat dubbelzinnige Nederlandse vertaling van de Spaanse uitdrukking: ‘*indiferente*’ uit de Geestelijke Oefeningen) bedoelt Ignatius het innerlijk vrij worden van alles waaraan een mens gehecht kan zijn, zodat men in staat is een juiste keuze te doen.

⁴ Mt 25.40

⁵ Juan B. Alfaro, S.J. *Christianisme et Justice*, Commission Pontificale, Justice et Paix, Cité du Vatican, 1973, p. 28

⁶ Hand10.38

⁷ Rom 12.21